

ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΑ ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ. ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΟΤΑ ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΤΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ – ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΔΕΜΑΘΑΣ - ΣΑΒΒΑΣ ΤΣΙΛΕΝΗΣ

1. Εισαγωγή

Το κείμενο που ακολουθεί παρουσιάστηκε, σε μια πρώτη μορφή, με τον τίτλο περιορισμένο στο πρώτο μέρος του, στο επιστημονικό διήμερο που οργάνωσαν το υπουργείο Πολιτισμού και ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων ΔΑΣ: «Η Αθήνα στον 20ο αιώνα», στις 20-21 Μαρτίου 1986. Ακολουθούν δύο προηγούμενα κείμενα με συγγενή προβληματισμό:

- (α) Ζ. Δεμαθάς: Πληθυσμός και απασχόληση στην Αθήνα. Προγραμματισμός και πραγματικότητα, Αθήνα 1983 (πολυγραφημένο κείμενο που παρουσιάστηκε στο Σεμινάριο της Νάξου, Νάξος 30.8-2.9 1983 της Έδρας Β Πολεοδομίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης¹).
- (β) Ζ. Δεμαθάς - Σ. Τσιλένης: Πληθυσμός και απασχόληση στην Αθήνα την περίοδο 1950-1981, στο *Η Αθήνα όπως (δεν) φαίνεται 1940-1985*, Αθήνα 1985².
2ος τόμος (Κατάλογος της Έκθεσης).

Και τα τρία κείμενα έχουν ένα κοινό στόχο, στοιχεία του οποίου αποτελούν:

- ο τρόπος που μεθοδολογικά εντάσσονται τα πληθυσμιακά στοιχεία και τα δεδομένα απασχόλησης στο σχεδιασμό της Αθήνας,
- η μεθοδολογία αλλά και η αξιοπιστία των προβολών των ίδιων στοιχείων,
- η δυνατότητα προσέγγισης του χώρου ΠΣΠ με μονάδα αναφοράς του χώρου τους ΟΤΑ, παρά τα προβλήματα³ που είναι συνδεδεμένα με αυτήν τη μέθοδο.

2. Το αντικείμενο

Πρόκειται για μια αποσπασματική παρουσίαση των στοιχείων «πληθυσμός» και «απασχόληση» και ως προς τη θεώρησή τους στα πλαίσια του σχεδιασμού και ως προς την επιλογή των δύο πρόσφατων σχεδιαστικών προσπαθειών της «Αθήνας 2000», της περιόδου 1979-81 και του σχεδιασμού της Αθήνας στα πλαίσια της «ΕΠΑ 82-84» που ακόμα, κατά κάποιον τρόπο, συνεχίζεται.

Στις δυο διαφορετικές διαδικασίες επιχειρείται ο εντοπι-

σμός κοινών στοιχείων και διαφορών, κι όπου τα στοιχεία το επιτρέπουν, ο έλεγχος των συμπερασμάτων τους, πάντα σε σχέση με τις συγκεκριμένες παραμέτρους.

Ας σημειωθεί ότι στα πλαίσια της προσέγγισης αυτής δεν αντιμετωπίζεται το ενδιαφέρον μεθοδολογικό ζήτημα του τρόπου ενσωμάτωσης των συγκεκριμένων παραμέτρων στο σχεδιασμό. Ενός ζητήματος δηλ. που θα μπορούσε να αποτελέσει κριτήριο του κατά πόσο οι συγκεκριμένες μελέτες στοχεύουν στο να ξεπεράσουν τα όρια του φυσικού σχεδιασμού. Αν, βέβαια, κάτι τέτοιο είναι δυνατό, έτσι όπως ασκείται ο σχεδιασμός, κάθε είδους, στη χώρα μας.

Η προσέγγιση αυτή, παρά τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται, ακριβώς λόγω της αποσπασματικότητάς της, επιτρέπει μια πρώτη αξιολόγηση της επιχειρησιακής χρησιμότητας των συγκεκριμένων σχεδιαστικών προσπαθειών, σ' άπιο επίπεδο και αν γίνει αυτή κατανοητή⁴, και αποτελεί ένα βήμα

1. Στο κείμενο αυτό διερευνάται η μεθοδολογική ένταξη των πληθυσμιακών παραμέτρων καθώς και των στοιχείων απασχόλησης στις διαδικασίες σχεδιασμού της Αθήνας την περίοδο 1961-1981, όπου τα στοιχεία το επιτρέπουν, ελέγχονται παράλληλα οι στο παρελθόν διατυπωμένοι και ποσοτικά προσδιορισμένοι στόχοι με την πραγματική εξέλιξη των δεδομένων, όπως αυτή προκύπτει στις σχετικές απογραφές της ΕΣΥΕ.
2. Πρόκειται για ένα κείμενο στο οποίο παρατίθενται στοιχεία πληθυσμού και απασχόλησης που περιλαμβάνεται στην έκδοση «Η Αθήνα όπως (δεν) φαίνεται...» 1940-1985, Αθήνα 1985. Η έκδοση αυτή που έγινε από το Υπουργείο Πολιτισμού και τον ΣΑΔΑΣ στα πλαίσια της έκθεσης «Η Αθήνα στον 20ο αιώνα...» (23/12/1985 - 31/3/1986) ουσιαστικά υποκαθιστούσε τον κατάλογο της έκθεσης αυτής περιλαμβάνοντας ωστόσο κείμενα περιγραφικά αλλά και αναλυτικά.
3. Ζ. Δεμαθάς - Σ. Τσιλένης «Πληθυσμός και απασχόληση...» στο: «Η Αθήνα...» (1985), σελ. 46.
4. Όποιος κι αν είναι ο υποθετικός προσδιορισμός του «σχεδιασμού» (φυσικός, οικονομικός, δημοκρατικός, αναπτυξιακός, περιφερειακός κ.λ.π.).

προς τη διερεύνηση του σημαντικού ζητήματος του χαρακτήρα του σχεδιασμού, όπως συνοπτικά αναφέρθηκε στα αμέσως προηγούμενα. Από την προσέγγιση αυτή, σε συνδυασμό με τα δυο κείμενα⁵ που αναφέρονται προηγούμενα, προκύπτει η ανάγκη διερεύνησης των εξελίξεων των παραμέτρων σε επίπεδο μικρότερης κλίμακας από εκείνο του «σχεδιαστικού διαμερίσματος», που συνήθως περιλαμβάνει περισσότερους ομόρους ΟΤΑ.

Σαν ένα βήμα προς την κατεύθυνση αυτή επιχειρείται στο τέλος της παρουσίασης αυτής η ομαδοποίηση περιοχών του Λεκανοπεδίου με βάση τα κριτήρια των πληθυσμιακών κυρίως εξελίξεων.

3. Τα στοιχεία και η διαδικασία

Σύνολο αναφοράς στο χώρο, κι αυτό είναι κάτι που σε κάθε σχετική με την Αθήνα προσέγγιση πρέπει ρητά να προσδιορίζεται, είναι το Πολεοδομικό Συγκρότημα της πρωτεύουσας (ΠΣΠ), το οποίο αν συμπληρωθεί με τους ΟΤΑ που καταλαμβάνουν το ΒΔ τμήμα του Λεκανοπεδίου και με την κοινότητα Βάρης, ταυτίζεται με το «Λεκανοπέδιο Αττικής». Οι εκτιμήσεις που ακολουθούν στηρίζονται στα στοιχεία των απογραφών του 1971 και 1981. Τα πρώτα έχουν δημοσιευτεί από την ΕΣΥΕ⁶ και αποτελούν αποτέλεσμα της επεξεργασίας ενός δείγματος 25% του συνόλου του απογραφικού υλικού. Τα δεύτερα δεν έχουν δημοσιευτεί στο σύνολό τους, αλλά είναι προσπελάσιμη η επεξεργασία από την ΕΣΥΕ ενός δείγματος 10% του συνόλου του απογραφικού υλικού. Μόνο το σύνολο του πληθυσμού, που δημοσιεύεται κάθε φορά σε χωριστό τεύχος προκύπτει από την επεξεργασία του συνόλου των στοιχείων. Η διαδικασία που ακολουθείται στα επόμενα είναι η εξής: Παρουσιάζονται οι δυο σχεδιαστικές προσπάθειες χωριστά ως προς (α) τα χαρακτηριστικά της διαδικασίας, (β) τις εκτιμήσεις των μεγεθών πληθυσμού και απασχόλησης και (γ) του χρονικού ορίζοντα και των προβολών των παραμέτρων. Κατόπιν επιχειρείται η συναγωγή ορισμένων συμπερασμάτων τόσο μεμονωμένα, όσο και συνολικά στα πλαίσια της αναζήτησης κοινοτήτων και διαφορών. Στο σημείο αυτό η προσέγγιση κινείται στο επίπεδο των συνολικών μεγεθών. Τα συμπεράσματα όμως που προκύπτουν επιβάλλουν έναν έλεγχο σε επίπεδο ΟΤΑ. Αυτό γίνεται στις επόμενες ενότητες.

4. Ο σχεδιασμός της Αθήνας στα πλαίσια της «Αθήνας 2000»

1. Συνοπτικά αναφέρεται εδώ η γενικά γνωστή διαδικασία. Το σύνολο της Αττικής, εκτός της Τροιζηνίας και των Κυθήρων, χωρίστηκε σε εννέα διαμερίσματα-σχεδιαστικές μονάδες και ανατέθηκε από το τότε ΥΧΟΠ η μελέτη του κάθε διαμερίσματος σε ένα μελετητικό γραφείο. Την επίβλεψη είχε το υπουργείο και μια ομάδα συμβούλων της ΤΕΔΚΝΑ που συγκροτήθηκε για το σκοπό αυτό. Η ολοκλήρωση των μελετών έγινε κατά φάσεις, στα ενδιάμεσα των οποίων οργανώθηκαν συμμετοχικές διαδικασίες, είτε σε επίπεδο διαμερίσματος είτε σε επίπεδο υποσυνόλου του. Έγιναν ακόμα και διαδικασίες αλληλοενημέρωσης και συντονισμού των μελετητών και κατά γειτονικά διαμερίσματα, αλλά και συνολικά.

2. Το πληθυσμιακό μέγεθος καθορίστηκε συνολικά ως το

μέγεθος στόχος των 4.300.000 κατοίκων για το έτος 2000. Κατά τη δεύτερη φάση της μελέτης, που περιλάμβανε το συντονισμό των μελετητών μεταξύ τους, το μέγεθος αυτό αποτέλεσε αντικείμενο συζητήσεων και διαπραγματεύσεων μεταξύ όλων των φορέων που συμμετείχαν σ' αυτό (ΥΧΟΠ, εκπρόσωποι ΤΕΔΚΝΑ, μελετητές). Συζητήθηκε η κατανομή του πληθυσμιακού μεγέθους στα διαμερίσματα, που πολλά απ' αυτά πήραν την οριστική μορφή τους μετά την πρώτη φάση⁷, και διατυπώθηκαν δύο παραλλαγές της κατανομής του μεγέθους αυτού στα διαμερίσματα. Παράλληλα με την εκτίμηση του πληθυσμιακού μεγέθους στο σύνολο της περιοχής σχεδιασμού, εκτιμήθηκε και το μέγεθος που αντιστοιχεί στα διαμερίσματα που συγκροτούσαν το ΠΣΠ και το Λεκανοπέδιο. Κατά παραλλαγή τα μεγέθη αυτά, έφταναν για το 2000 τους 3.050.000 και 3.350.000 κατοίκους.

Στις εκτιμήσεις αυτές, ουσιαστικά κατανομές, του πληθυσμού-στόχου πρέπει να προστεθούν και οι εκτιμήσεις των μελετητών, οι οποίοι, αν και ακολούθησαν διαφορετικές μεθοδολογικά προσεγγίσεις, διατύπωσαν μια κοινή εκτίμηση βάσει των τάσεων, που έφτανε αθροιστικά τους 6.500.000 κατοίκους, για το 2.000, και μια εκτίμηση ως αποτέλεσμα ληπτέων μέτρων, που έφτανε για την ίδια χρονιά τους 5.300.000 κατοίκους περίπου. Τα μεγέθη αυτά αντιστοιχούσαν στο σύνολο της περιοχής σχεδιασμού. Το αντίστοιχα μεγέθη για το ΠΣΠ (Λεκανοπέδιο) ήταν 5.430.000 και 4.500.000 κάτοικοι.

3. Η λογική των δύο προσεγγίσεων ακολουθήθηκε και στις εκτιμήσεις της απασχόλησης των κατοίκων⁸. Εκτιμήθηκε η απασχόληση που αντιστοιχεί στα πληθυσμιακά σύνολα των 4.500.000 και 5.200.000 κατοίκων ως εξής:

- (α) ο ενεργός πληθυσμός θεωρήθηκε και στις δυο περιπτώσεις σταθερός στο 36% του συνόλου. Δηλαδή έγινε η παραδοχή ότι η εξέλιξη του ενεργού πληθυσμού, στην τάξη μεγέθους που κινείται ο πληθυσμός του συνόλου της περιοχής σχεδιασμού, είναι ανεξάρτητης της τιμής του πληθυσμιακού μεγέθους
- (β) Η ανεργία, σύμφωνα με την τότε οικονομική συγκυρία, θεωρήθηκε ασήμαντη και δεν πάρθηκε υπόψη.
- (γ) Αντίθετα η κατανομή των απασχολούμενων θεωρήθηκε ότι εξαρτάται από την τιμή του πληθυσμιακού μεγέθους και εκτιμήθηκε στους τρεις τομείς του πρωτογενή, του δευτερογενή και του τριτογενή, όπως φαίνεται στον πίνακα που α-

5. Πρβλ. Ζ. Δεμαθός (1983), Ζ. Δεμαθός - Σ. Τσιλένης (1985).

6. Πρβλ. ΕΣΥΕ Αποτελέσματα απογραφής 1971 (περισσότερα τεύχη).

ΕΣΥΕ Αποτελέσματα απογραφής 1981 (περισσότερα τεύχη).

ΕΣΥΕ Πληθυσμός της Ελλάδας κατά την απογραφή 1971, Αθήνα 1972.

ΕΣΥΕ Πληθυσμός της Ελλάδας κατά την απογραφή 1981, Αθήνα 1982.

7. Έγιναν δηλ. τροποποιήσεις από τους μελετητές στο διαχωρισμό σε διαμερίσματα του ΥΧΟΠ.

8. Οι διαδικασίες αυτές έγιναν την άνοιξη και αρχές καλοκαιριού του 1980.

κολουθεί ως προς την ποσοστιαία σύνθεσή τους ως εξής:

Τομείς:	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής
Παραλλαγή 1)	1,1%	33,9%	65%
» 2)	0,9%	32,5%	66,6%

Κοινή συνολική εκτίμηση της διαδικασίας προσαρμογής στο έτος και στην κατάσταση-στόχο (το 2000) δεν έγινε. Κάθε μελετητική ομάδα παρουσίασε τις δικές της εκτιμήσεις που πρόδωκαν, όπως ήταν φυσικό, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του διαμερισματος που αποτελούσε και το αντικείμενό της.

Ειδικές εκτιμήσεις για τα μεγέθη που αντιστοιχούν στις περιοχές του σχεδιασμού στο επίπεδο του ΠΣΠ δεν έγιναν συνολικά. Την εποχή εκπόνησης των μελετών πάντως, κυρίαρχο στοιχείο της συζήτησής ήταν η μετεγκατάσταση βιομηχανικών μονάδων από περιοχές του Λεκανοπεδίου (Ελαιώνας, Πειραιάς κ.λπ.) σε περιοχές μέσα στο χώρο του σχεδιασμού ή και σε περιοχές εκτός αυτού. Έτσι τα αντίστοιχα μεγέθη απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα θα πρέπει να θεωρηθούν για το ΠΣΠ μικρότερα απ' αυτά που αναφέρονται στον προηγούμενο πίνακα. Αν, τώρα, θεωρηθεί σταθερή ή ασήμαντη η συμβολή του πρωτογενή τομέα, τότε προκύπτει, και λογιστικά, μια αύξηση της σημασίας του τριτογενή τομέα, ιδιαίτερα στο ΠΣΠ.⁹

4. Από τα στοιχεία που αναφέρονται προηγούμενα προκύπτουν ορισμένες διαπιστώσεις και συμπεράσματα.

Η μελέτη προσδιορίζει το χρονικό οριζόντά της στο έτος 2000, μια εικοσαετία από το χρόνο εκπόνησής της. Για να βρίσκεται σε συμφωνία με το γράμμα του νόμου 947/79 ο χρονικός ορίζοντας φθάνει το 2010, η δεκαετία όμως 2000-2010 δε διερευνάται ιδιαίτερα. Κύριο χαρακτηριστικό του γενικού πνεύματος της περιόδου κατά την οποία εκπονείται η μελέτη ήταν μία αίσθηση ανάπτυξης της περιοχής σχεδιασμού, όπου τα προβλήματα, που ήδη τότε παρουσίαζε έντονα το κέντρο της πόλης και ορισμένες περιοχές της, και που ήταν συνέπεια διαστάσεων της ίδιας της ανάπτυξης τους, θεωρούνταν ότι μπορούν να αντιμετωπισθούν με μέτρα πολιτικής. Ο συγκεκριμένος σχεδιασμός θεωρούνταν πρώτο βήμα στην κατεύθυνση αυτή.

Στο επίπεδο του σχεδιασμού η αισιοδοξία αυτή εκφράζονταν στον κανονιστικό προσδιορισμό του πληθυσμιακού στόχου και στην εκτίμηση του πληθυσμού του μέλλοντος βάσει των τάσεων. Ήδη η προσέγγιση αυτή οδηγούσε από μόνη της σε μια συστηματική υπερεκτίμηση των πληθυσμιακών συνόλων διαφόρων μεγέθους, καθώς την περίοδο εκπόνησης της μελέτης δεν υπήρχαν βεβαιωμένα στοιχεία της ΕΣΥΕ (η μελέτη γινόταν ακριβώς την προαπογραφική περίοδο), και οι τάσεις υπολογίζονταν με τη βοήθεια εκτιμήσεων, που στηρίζονταν σε διάφορες εμπειρικές μεθόδους, τις μόνες άλλωστε τότε και επιχειρησιακά χρήσιμες¹⁰. Έτσι εκτιμήθηκε ο πληθυσμός για το σύνολο της περιοχής σχεδιασμού σε 3.850.000 για το 1980 και για το ΠΣΠ (Λεκανοπέδιο) σε 3.405.600 αντίστοιχα. Η ίδια προκύπτουσα συνολική εκτίμηση υπολόγιζε τον ενεργό πληθυσμό του ΠΣΠ σε 32,2% του συνόλου του πληθυσμού, δεν υπολόγιζε ανέργους, και έδινε την απασχόληση στους τρεις τομείς του πρωτογενή, του δευτερογενή και του τριτογενή σε 0,4%, 40,7% και 58,9% αντίστοιχα.

5. Ο σχεδιασμός της Αθήνας στα πλαίσια της «ΕΠΑ 1982-84»

(1) Η διαδικασία, στις γενικές της γραμμές, είναι γνωστή και σ' αυτήν την περίπτωση. Εκπονήθηκαν και εκπονούνται ακόμα δύο είδη μελετών. Τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια και οι Μελέτες Επέκτασης Αναθεώρησης¹¹. Μελετητής είναι η αρμόδια διεύθυνση του ΥΧΟΠ, που κατά την περίοδο εκπόνησης των μελετών έγινε ΥΠΕΧΩΔΕ¹². Ένα μέρος όμως των μελετών έχουν ανατεθεί σε ιδιωτικά γραφεία. Οι μελέτες αυτές αποτελούν ουσιαστικά τμήμα των μελετών τύπου Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου καθώς ακολουθούν τμήμα των προδιαγραφών του. Η προσπάθεια αποτελεί μέρος της όλης ΕΠΑ (Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης) 1982-84. Αντικείμενο της μελέτης αποτελεί ολόκληρος ο νομός Αττικής που αντιμετωπίζεται σε περισσότερα χωρικά σύνολα. Στα πλαίσια της μελέτης προβλέπονται συμμετοχικές διαδικασίες, στα διαστήματα μεταξύ των φάσεων, στις οποίες μπορούν να λάβουν μέρος οι ΟΤΑ, φορείς διάφοροι και κάτοικοι της περιοχής.

(2) Ο πληθυσμός αντιμετωπίζεται στα πλαίσια μιας ακολουθητέας πολιτικής ως μέγεθος, που θα πρέπει να συγκρατηθεί στο τότε ύψος του, δηλ. σε 3.370.000 κατοίκους σε επίπεδο Λεκανοπεδίου. Καθώς ο στόχος αυτός¹³ δεν προέρχεται από τη διερεύνηση ορισμένων στοιχείων και δε διατυπώνεται παρά μόνο γενικά, στα πλαίσια μιας διαδικασίας οικονομικής πολιτικής ανάπτυξης και αποκέντρωσης, ουσιαστικά τίθεται κανονιστικά. Πάντως γίνεται παραδεκτό ότι στα πλαίσια της πολιτικής αυτής θα αναπτυχθούν παραγωγικές δραστηριότητες εκτός των ορίων του νομού Αττικής που θα οδηγήσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Στο σχετικό κείμενο της παρουσιάστηκε δημόσια (Προτάσεις για την Ανασυγκρότηση της Πρωτεύουσας, Αθήνα 1983, ΥΧΟΠ) δε δίνονται ρητά και ποσοτικοποιημένα στοιχεία απασχόλησης. Ως στόχοι πάντως αναφέρονται η συγκράτηση της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα στα τότε επίπεδα και επισημαίνεται ο εθνικής σημασίας χαρακτήρας του δευτερογενή τομέα και ιδιαίτερα της μεταποίησης¹⁴. Προβλέπεται η απαγόρευση ιδρύσεων και εγκατάστασης νέων βιομηχα-

9. Λεπτομερή στοιχεία βρίσκονται: Για κάθε διαμέρισμα στις αντίστοιχες μελέτες, για τα συνολικά μεγέθη, αποτέλεσμα του συντονισμού των μελετητών στα εσωτερικά κείμενα που διανεμήθηκαν τότε και βρίσκονται συγκεκριμένα σε ένα εκτός διαδικασίας τεύχος με τίτλο συνολική θέση των μελετητών για τον «πληθυσμό», για την «απασχόληση», για «τα διαμερίσματα και τα κέντρα».

10. Πρβλ. Σχετικά κεφάλαια στα τεύχη πρώτης φάσης των μελετητών εννέα διαμερισμάτων.

11. Πρβλ. Προδιαγραφές μελετών ΓΠΣ και ΜΕΑ, ειδικά φυλλάδια ΥΧΟΠ.

12. Πρβλ. Ειδικές προδιαγραφές μελετών ΓΠΣ Αττικής, πολυγραφημένα φυλλάδια ΥΧΟΠ.

13. Πρβλ. ΥΧΟΠ, «Ρυθμιστικό 83 - Αθήνα και πάλι Αθήνα», Αθήνα 1983 (τεύχος που απεσύρθη) σελ. 14 και ΥΧΟΠ, Ρυθμιστικό '83 - Προτάσεις για την ανασυγκρότηση της Πρωτεύουσας, Αθήνα, Ιούλιος 1983, σελ. 18.

14. Πρβλ. Ζ. Δεμαθάς - Σ. Τσιλένης «Πληθυσμός και απασχόληση στην Αθήνα την περίοδο 1950-1981», στο «Η Αθήνα στον 20ο αιώνα», «Η Αθήνα όπως (δεν) φαίνεται... 1940-1985», Αθήνα 1985, σελ. 47, 48.

νικών μονάδων στην περιοχή Αττικής και η μετεγκατάσταση εκτός των ορίων του νομού μονάδων του δευτερογενή τομέα.

Οι παράμετροι του πρωτογενή τομέα δεν ποσοτικοποιούνται κι αυτοί με τη σειρά τους. Η ρητή αναφορά στην ποιοτική αναδιάρθρωση του τομέα πάντως επιτρέπει την παραδοχή μιας μείωσης των απασχολούμενων στον τομέα αυτό. Η μείωση αυτή όμως περιορίζεται από τον ταυτόχρονα διατυπούμενο στόχο της αναβάθμισης και εξίσωσης της ποιότητας ζωής σε όλη την περιοχή μελέτης.

(3) Ο χρονικός ορίζοντας του σχεδιασμού δεν καθορίζεται ρητά. Προσδιορίζεται όμως μέσα από την αναφορά σ' ολόκληρη την ΕΠΑ σε ένα χρονικό όριο μιας πενταετίας από την εποχή προκήρυξης των μελετών και από την πρόσδεση της σχεδιαστικής αυτής προσπάθειας στο Πενταετές Πρόγραμμα 1983-1987. Όπως και από τις προδιαγραφές διαφαίνεται, η πενταετία εντάσσεται στο σχεδιασμό με την προβολή των τάσεων της προηγούμενης περιόδου δηλ. της δεκαετίας 1971-1981 στη βάση μιας απλής εκθετικής υπόθεσης¹⁵. Αυτό εύκολα γίνεται καθώς οι μελέτες άρχισαν την περίοδο αμέσως μετά την απογραφή του 1981 και η ΕΣΥΕ έθεσε στη διάθεση ΥΧΟΠ και μελετητών προσωρινά στοιχεία της απογραφής σε σύντομο σχετικά διάστημα.

(4) Τα παραπάνω στοιχεία οδηγούν σ' ορισμένα συμπεράσματα. Ο χρονικός ορίζοντας δεν καθορίζεται αλλά προκύπτει από την πρόθεση σύνδεσης του σχεδιασμού στα πλαίσια της ΕΠΑ με το γενικότερο σχεδιασμό (Πενταετές Πρόγραμμα). Η πρακτική όμως που επικράτησε κατά την εκπόνηση των μελετών, και ιδιαίτερα ο χρόνος μεταξύ των φάσεων και της τελικής παραλαβής τους, οδήγησαν στο να γίνει ο χρονικός ορίζοντας αυτός ορίζοντας «παραλαβής» των μελετών. Προκύπτει επομένως ως στόχος των μελετών όχι τόσο ο άμεσος σχεδιασμός των μελλοντικών εξελίξεων, αλλά η οργάνωση και βελτίωση της υφισταμένης κατάστασης. Ανεξάρτητα από τον τρόπο και τους λόγους επικράτησης της μεθόδου αυτής, δίνεται έτσι η δυνατότητα ευελιξίας και προσαρμογής της σχεδιαστικής προσπάθειας με μεγαλύτερη ευκολία, με τίμημα τον περιορισμό των κοινωνικοοικονομικών βάσεων της, σε όφελος του φυσικού σχεδιασμού. Η οικονομική συγκυρία και η εξέλιξή της, όμως, αποτελούν πρόσθετα πλεονεκτήματα, παρόλα αυτά, του τρόπου αντιμετώπισης των παραμέτρων. Βέβαια, η αδυναμία από πλευράς σχεδιαστικών φορέων της επιλογής και των εκθετικών προβολών των τάσεων, αλλά και ο στόχος της αποκεντρωμένης ανάπτυξης που επιτρέπει την παραδοχή άλλων προσμονών, ως προς την εξέλιξη της συγκυρίας, τεκμηριώνουν την άποψη ότι η ευελιξία αυτή προκύπτει περισσότερο συμπτωματικά παρά συστηματικά¹⁵.

Η σχεδιαστική προσπάθεια δεν φθάνει σε σημείο να διατυπώσει, έστω και ενδεικτικά ή προγραμματικά, τιμές των συνολικών μεγεθών για τις χαρακτηριστικές για την απασχόληση παραμέτρους. Η ταυτόχρονη προσπάθεια επίτευξης των στόχων της αποκέντρωσης παραγωγικών δραστηριοτήτων του δευτερογενή τομέα και άρα η μείωση της (σχετικής ή απόλυτης) σημασίας της απασχόλησης σ' αυτόν με την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, αλλά και της αναδιοργάνωσης του ίδιου τομέα στα πλαίσια της δεδομένης οικονομικής συγκυρίας και της ευρύτερης αντιμετώπισής της, καταλήγουν σε σημαντικές για τη δομή της απασχόλησης στο ΠΣΠ (Λεκανοπέδιο) συνέπειες,

που επιβάλλουν την ανάγκη λεπτομερέστερης διερεύνησης της εξέλιξης των παραμέτρων και στην κλίμακα χώρου αλλά και σε κατηγορίες απασχόλησης (ίσως μονοψήφιο, αλλά και διψήφιο κωδικό της ΕΣΥΕ).

6. Τα στοιχεία απογραφής 1981 και η εκτίμηση της μετά το 1981 εξέλιξης

Τα στοιχεία της απογραφής του 1981 σ' ότι αφορά πληθυσμό και απασχόληση, σ' ότι αφορά τα χωρικά σύνορα ΠΣΠ, Λεκανοπέδιο και νομό Αττικής έδωσαν τα εξής αποτελέσματα¹⁶.

	1971		1981			
	Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ	ΛΕΚΑΝ/ΕΔΙΟ Π.Σ.Π.	Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ	ΛΕΚΑΝ/ΕΔΙΟ Π.Σ.Π.		
(1) ΣΥΝΟΛΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	2.797.849	2.582.417	2.540.241	3.369.424	3.096.731	3.027.331
(2) ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ	933.912	882.148	868.316	1.136.114	1.026.806	1.005.793
σε ποσοστό του (1)	33,38%	34,16%	34,18%	33,22%	33,16%	33,22%
Γεωργία κ.λπ.	2,22%	0,97%	0,84%	1,79%	0,53%	0,46%
Ορυχεία	0,36%	0,28%	0,29%	0,25%	0,20%	0,19%
Βιομηχανία - Βιοτεχνία	29,81%	29,86%	29,85%	27,40%	27,51%	27,46%
Ηλεκτρισμός	1,40%	1,40%	1,41%	0,97%	0,99%	1,00%
Οικοδόμηση	11,11%	10,95%	10,74%	10,22%	9,59%	9,37%
Εμπόριο	17,39%	17,74%	17,79%	16,38%	16,85%	16,93%
Μεταφορές	10,97%	11,09%	11,12%	11,71%	11,95%	11,99%
Τράπεζες	5,52%	5,78%	5,85%	6,74%	7,16%	7,26%
Λοιπές Υπηρε.	17,05%	17,60%	17,77%	22,18%	23,17%	23,35%
Δεν δήλωσαν	4,17%	4,32%	4,35%	2,36%	2,06%	1,99%

ΣΕ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ (2)

Πηγές: ΕΣΥΕ, Απογραφή 1981 (προσωρινά στοιχεία) και Απογραφή 1971.

Ήδη τα στοιχεία αυτά επιτρέπουν τη συναγωγή ορισμένων συμπερασμάτων.

— Ως προς την πληθυσμιακή τους εξέλιξη και τις συνθήκες της απασχόλησης Λεκανοπέδιο και ΠΣΠ ουσιαστικά ταυτίζονται. Ο πληθυσμός του Λεκανοπεδίου εξακολουθεί να αυξάνεται με θετικούς ρυθμούς, μικρότερους όμως απ' αυτούς που παρουσίασε την προηγούμενη δεκαετία το ίδιο χωρικό σύνολο. Αντίθετα ο ρυθμός μεταβολής του υπόλοιπου Αττικής (σύνολο Νομού εκτός του Λεκανοπεδίου) αυξάνεται τη δεκαετία 1971-1981 με μεγαλύτερο ρυθμό απ' ότι ο πληθυσμός του Λεκανοπεδίου.

Μπορεί να υποστηριχτεί λοιπόν ότι η επιβράδυνση της ανάπτυξης του πληθυσμού του Λεκανοπεδίου, σε συνδυασμό με την αύξηση του ρυθμού μεταβολής των εκτός Λεκανοπεδίου

15. Καθώς ο χρονικός ορίζοντας περιορίζεται στην πενταετία και η προβολή γίνεται μέχρι το 1987 ουσιαστικά αφήνεται ελεύθερο πεδίο, παρά την εκθετική παραδοχή, για την ενσωμάτωση στα επόμενα χρόνια των συνεπειών της κρίσης (π.χ. ενσωμάτωση ενδεχόμενης κάμψης του ρυθμού κ.λπ.).

16. Πρβλ. Αποτελέσματα Απογραφών 1971 και 1981 και Ζ. Δεμαθής - Σ. Τσιλένης «Πληθυσμός και απασχόληση στην Αθήνα την περίοδο 1950-1981», στο «Η Αθήνα στον 20ο αιώνα», «Η Αθήνα όπως (δεν) φαίνεται 1940-1985...».

περιοχών, οδηγούν σε μια σχετική μείωση της τάσης συγκέντρωσης στο Λεκανοπέδιο. Η ίδια σχέση παρατηρείται στους ρυθμούς μεταβολής του Νομού Αττικής και των λοιπών αστικών κέντρων της χώρας.

— Η απασχόληση σε όλα τα χωρικά σύνολα του νομού κινείται μεταξύ του 33%-34% για το 1981. Σε σχέση με το 1971 η τάση μεγέθους των μη δηλωσάντων δεν επιτρέπει ουσιαστικά συγκρίσεις μεταξύ των δυο απογραφών· όμως, η δομή της απασχόλησης, στο σύνολό της, δεν υφίσταται ουσιαστικές μεταβολές. Η σημασία της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα, όπως είναι αναμενόμενο, μειώνεται προοδευτικά στα χωρικά σύνολα: Νομός Αττικής, Λεκανοπέδιο, ΠΣΠ. Στο τελευταίο μάλιστα καθίσταται μέγεθος χωρίς σημασία.

— Αντίθετα, ενώ μειώνεται η σημασία της απασχόλησης στη μεταποίηση, στο μεταξύ των δύο απογραφών διάστημα το απόλυτο μέγεθος των απασχολούμενων στον κλάδο αυξάνεται. Η πληθυσμιακή αύξηση εξακολουθεί να καλύπτει τις μεταξύ των κλάδων και των χωρικών συνόλων μετατοπίσεις της απασχόλησης.

— Το ίδιο ισχύει και για την απασχόληση στην οικοδόμηση και τα δημόσια έργα με μεγαλύτερη ένταση, και για την απασχόληση στο εμπόριο γενικά. Αντίθετα, στους υπόλοιπους κλάδους του τριτογενούς τομέα (Μεταφορές κ.λπ., Τράπεζες κ.λπ. Λοιπές Υπηρεσίες) αυξάνεται τόσο η απόλυτη όσο και η σχετική απασχόληση.

— Η τάση προσαρμογής του πρότυπου απασχόλησης που παρατηρείται στα τρία χωρικά σύνολα, σε συνδυασμό με την παρατηρούμενη πληθυσμιακή μεταβολή, οδηγεί στην ανάγκη διερεύνησης των φαινομένων σε χωρικά σύνολα μικρότερης κλίμακας. Παρά τα γνωστά προβλήματα που προέρχονται από τον ιστορικό-διοικητικό χαρακτήρα συγκρότησής τους, οι ΟΤΑ, που αποτελούν ως προς τα πληθυσμιακά στοιχεία και τις παράμετρους απασχόλησης μονάδα αναφοράς της ΕΣΥΕ, προσφέρονται για μια πρώτη προσέγγιση των εξελίξεων εντός των πλαισίων του υπό διερεύνηση χωρικού συνόλου (π.χ. Λεκανοπέδιο). Αν, τέλος, η παρά τις ατέλειες της απογραφής¹⁷ παρατηρούμενη σταθεροποίηση, ύστερα από σύγκριση των πληθυσμιακών μεγεθών και της απασχόλησης που προκύπτει από τις δειγματοληπτικές έρευνες «Εργατικού Δυναμικού» (απασχόλησης) θεωρηθεί ένδειξη συστηματικών εξελίξεων των παραπάνω μεγεθών, τότε η προσέγγιση σε επίπεδο ΟΤΑ καθίσταται ακόμη περισσότερο αναγκαία. Η σύγκριση των ερευνών «Εργατικού Δυναμικού» (απασχόλησης) των ετών 1981 & 1984 οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο πληθυσμός στο ΠΣΠ μένει σταθερός και ότι, αν τελικά αυξάνεται, αυξάνεται με ρυθμούς χαμηλότερους απ' αυτούς που γίνονται αποδεκτοί στις διάφορες μελέτες.

Για το 1981 ο πληθυσμός άνω των 14 ετών του ΠΣΠ κυμαίνεται σε 2.585,9 χιλιάδες κατοίκους, ενώ το ίδιο μέγεθος για το 1984 εκτιμάται σε 2.483,6 χιλιάδες κατοίκους.

Τα παραπάνω μεγέθη ανάγονται σε ένα συνολικό πληθυσμό του ΠΣΠ 3.157,4 και 3.030,6 χιλιάδες κάτοικοι για το 1981 και 1984 αντίστοιχα¹⁸.

Συγκρινόμενα με στοιχεία της απογραφής τα υπολογιζόμενα για ΠΣΠ, το 1981, εμφανίζονται μεγαλύτερα κατά 10,4%. Αν αυτό το ποσοστό δε θεωρηθεί ότι οφείλεται στη δειγματοληπτική μέθοδο, αλλά, αντίθετα, αν θεωρηθεί ότι αποτελεί το «λάθος» της απογραφής του 1981, τότε περιορίζεται σημαντικά η

πρακτική σημασία των συμπερασμάτων περί περιορισμού του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού στο μεταξύ της δεκαετίας 1971-81 διάστημα.

Αντίθετα, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας «Εργατικού Δυναμικού» (απασχόλησης) το 1984 για το ΠΣΠ εκτιμάται ένας πληθυσμός άνω των 14 ετών 2.483,6 χιλιάδων κατοίκων, που αναγόμενος όπως και προηγουμένως δίνει 3.030,6 χιλιάδες κατοίκους. Τα στοιχεία δηλαδή της έρευνας «Απασχόλησης» οδηγούν στο ίδιο με το αρχικό συμπέρασμα για μια μεγαλύτερη τώρα χρονική περίοδο: αντί του διαστήματος 1971-81 για το διάστημα 1971-1984· δηλαδή η κάμψη του ρυθμού μεταβολής είναι σημαντικότερη την περίοδο 1981-1984.

Οι έρευνες απασχόλησης παρουσιάζουν την εξής εικόνα για το ΠΣΠ και για τα έτη 1981-1984:

	1981	1984
ΣΥΝΟΛΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ (1) [χιλ. κατ.]	3.157,4	3.030,0
Απασχολούμενοι (2) [χιλ. κατ.]	1.079,4	1.016,9
σε ποσοστό του (1)	34,19%	33,56%
Γεωργία κ.λπ.	0,36%	0,36%
Ορυχεία κ.λπ.	0,18%	0,11%
Βιομηχανία – Βιοτεχνία	27,80%	27,25%
Ηλεκτρισμός κ.λπ.	1,25%	1,11%
Οικοδόμηση κ.λπ.	8,30%	6,14%
Εμπόριο κ.λπ.	19,18%	20,02%
Μεταφορές κ.λπ.	13,11%	11,54%
Τράπεζες κ.λπ.	6,80%	7,30%
Λοιπές Υπηρεσίες	23,01%	26,13%
Μη δηλώσαντες	0,01%	0,05%

Πηγή: — ΕΣΥΕ, Έρευνα εργατικού δυναμικού 1981, Αθήνα 1983

— ΕΣΥΕ, Έρευνα εργατικού δυναμικού 1984, Αθήνα 1985

— Δικοί μας υπολογισμοί και αναγωγές

Το μέγεθος του δείγματος των ερευνών απασχόλησης (1,5%) δεν επιτρέπει συγκρίσεις μεταξύ των στοιχείων που παρουσιάζονται στις έρευνες αυτές, ιδιαίτερα σε 'κείνες του 1981, και των προσωρινών στοιχείων της απογραφής, που προέρχονται με τη σειρά τους από επεξεργασία ενός δείγματος 10%. Ένα συμπέρασμα για την ποιότητα ή τον ειδικό χαρακτήρα της απογραφής που προκύπτει αναφέρθηκε προηγουμένως.

Η σύγκριση μεταξύ των δύο ερευνών απασχόλησης πάντως, εκτός από το συμπέρασμα που αφορά την πληθυσμιακή εξέλιξη, ως προς τη δομή της απασχόλησης, επιτρέπει να υποστηρι-

17. Πρόκειται για το μεθοδολογικό ζήτημα που προκύπτει από τη σύγκριση απογραφικών στοιχείων έστω και δειγματοληπτικά επεξεργασμένων με στοιχεία δειγματοληψίας της τάξης του 1,5% Πρ6λ.

ΕΣΥΕ, Έρευνα εργατικού δυναμικού (απασχόλησης) έτους 1981, Αθήνα 1981.

ΕΣΥΕ, Έρευνα εργατικού δυναμικού (απασχόλησης) έτους 1984, Αθήνα 1985.

18. Την υπόθεση σταθερών ποσοστών των πληθυσμιακών ομάδων το 1981 και το 1984.

χτεί ότι η σημασία της στον πρωτογενή τομέα παραμένει ελάχιστη, ενώ η απασχόληση στη μεταποίηση, ενώ απόλυτα μειώνεται, διατηρεί όμως, ουσιαστικά, τη σχετική της σημασία.

Το ίδιο ισχύει και για τους απασχολούμενους στον κλάδο ηλεκτρισμού κ.λπ., ενώ οι απασχολούμενοι στις οικοδομήσεις και τα δημόσια έργα μειώνονται τόσο απόλυτα όσο και σχετικά. Η μείωση αυτή, που αντανακλά την οικονομική συγκυρία που κυριαρχεί στον κλάδο των κατασκευών και ιδιαίτερα της οικοδόμησης, θα πρέπει να είναι ακόμα πιο μεγάλη στο τμήμα αυτό του κλάδου, αν ληφθούν υπόψη τα ειδικά προγράμματα δημοσίων έργων επιπέδου ΟΤΑ, που γίνονται κυρίως για τον περιορισμό της ανεργίας.

Αντίθετα η απασχόληση στο εμπόριο κ.λπ. αν και μειώνεται ελαφρά, απόλυτα παρουσιάζει αύξηση ως προς τη σχετική της σημασία, ενώ αυξάνεται τόσο η απόλυτη τιμή της απασχόλησης στις «Τράπεζες» και στις «Υπηρεσίες» όσο και η σχετική της σημασία. Τέλος η απασχόληση στις «Μεταφορές» περιορίζεται και ως προς την απόλυτη τιμή της και ως προς τη σχετική της σημασία, πράγμα που συμβιβάζεται με τη μεταξύ των ετών 1981 & 1984 εξέλιξη του δευτερογενή τομέα, την οικονομική συγκυρία δηλαδή.

Μπορεί να υποστηριχτεί λοιπόν ότι η μείωση της απόλυτης τιμής των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα και της σχετικής της σημασίας, με ταυτόχρονη μείωση της απόλυτης τιμής των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα αλλά αύξηση της σχετικής τους σημασίας, με ασήμαντη, εντελώς περιορισμένη και σταθερή την απασχόληση στον πρωτογενή τομέα, αποτελούν φαινόμενα περιορισμένου μεγέθους, που η μεταβολή τους μπορεί είτε να θεωρηθεί συστηματικό ζήτημα είτε να αποδοθεί στην οικονομική συγκυρία της περιόδου και μόνο η τάση της να θεωρηθεί ότι συνδέεται με τα άμεσα δεδομένα του χώρου (ΠΣΠ).

7. Η Ομαδοποίηση του Λεκανοπέδιου με πληθυσμιακά κριτήρια.

Όπως και προηγουμένως τονίστηκε η κάμψη του ρυθμού μεταβολής του Λεκανοπέδιου, στο βαθμό που η γενική αύξηση του πληθυσμού δεν επικαλύπτει οποιαδήποτε φαινόμενα δυσκολεύοντας έτσι την απομόνωσή τους, καθιστά τη διερεύνηση της μεταβολής των αντίστοιχων μεγεθών αναγκαία και ενδιαφέρουσα. Στα επόμενα επιχειρείται μια ομαδοποίηση των ΟΤΑ του Λεκανοπέδιου με διάφορα κριτήρια, που εκφράζουν τη χωρική διάσταση και την πληθυσμιακή εξέλιξη των μονάδων αναφοράς του χώρου.

Τα κριτήρια αυτά είναι:

- α) Η εικόνα που παρουσιάζει η πληθυσμιακή εξέλιξη των ΟΤΑ την περίοδο 1940-1981.
  - β) Το παραπάνω στοιχείο σε συνδυασμό με το πληθυσμιακό μέγεθος των ΟΤΑ.
  - γ) Ο ρυθμός μεταβολής των ΟΤΑ ανά δεκαετία σε σχέση με την πυκνότητα του πληθυσμού στο τέλος κάθε δεκαετίας.
  - δ) Η χρονική περίοδος ένταξης στο σχέδιο πόλεως διαφόρων περιοχών του Λεκανοπέδιου.
- (α) Το πρώτο κριτήριο προέρχεται από άμεσους υπολογι-

σμούς και στην ουσία απεικονίζει τον τρόπο εξέλιξης του πληθυσμού των ΟΤΑ¹⁹.

Προσδιορίζονται 4 τύποι καμπυλών μεταβολής του πληθυσμού, στις οποίες μπορεί να υπαχθεί η πληθυσμιακή εξέλιξη όλων σχεδόν των ΟΤΑ. (Προβλ. Σχ. 1).

Ο τύπος α1 παρουσιάζει αυξανόμενο συνέχεια πληθυσμό, εκθετικά, με εκθέτη (ρυθμό μεταβολής) μεγαλύτερο του 1.

Ο τύπος α2 παρουσιάζει αυξανόμενο πληθυσμό με εκθέτη μικρότερο του 1, που προσοδευτικά γίνεται μεγαλύτερος του 1.

Ο τύπος α3 παρουσιάζει αυξανόμενο πληθυσμό με εκθέτη μεγαλύτερο του 1, που προσοδευτικά γίνεται μικρότερος του 1, αλλά παραμένει θετικός.

Ο τύπος α4 παρουσιάζει συνέχεια αυξανόμενο πληθυσμό με εκθέτη μικρότερο του 1, φθίνοντα.

Οι περιπτώσεις α1 και α2 οδηγούν σε πληθυσμιακή έκρηξη, οι περιπτώσεις α3 και α4 σε πληθυσμιακό κορεσμό.

Όπως είναι φυσικό, στην πρώτη κατηγορία βρίσκονται ΟΤΑ που η θέση τους είναι στην περιφέρεια του Λεκανοπέδιου.

Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται ΟΤΑ που αποτέλεσαν σημεία έλξης πληθυσμού την τελευταία δεκαετία.

Στην τρίτη κατηγορία περιλαμβάνονται ΟΤΑ του κέντρου του Λεκανοπέδιου. Η μορφή αυτή εξέλιξης ανταποκρίνεται και στη συνολική εξέλιξη του πληθυσμού του Λεκανοπέδιου.

Στην τελευταία κατηγορία περιλαμβάνονται ΟΤΑ τόσο της περιφέρειας όσο και των κεντρικών περιοχών του Λεκανοπέδιου, των οποίων η πληθυσμιακή εξέλιξη είτε περιορίζεται από μία σειρά εμπόδια (φυσικά, λειτουργικά σε σχέση με όλο το Λεκανοπέδιο κλπ) είτε έχουν πια, βάσει των ισχυόντων συντελεστών δόμησης, εξαντλήσει τα περιθώριά τους.

Η παρουσίαση του πρώτου κριτηρίου αποδεικνύει, αφ' ενός μεν πόσο ενδιαφέρουσα είναι η θεώρηση των ΟΤΑ ομαδοποιημένων σε σύνολα, αφ' ετέρου δε πόσο κάθε φορά η ομαδοποίηση αυτή εξαρτάται και από περισσότερους παράγοντες, αλλά και από το ή τα ερωτήματα στα οποία πρέπει να δοθούν απαντήσεις.

(β) Το δεύτερο κριτήριο ομαδοποίησης συνδυάζει το πρώτο, τους τέσσερις δηλαδή τύπους πληθυσμιακής μεταβολής, με το πληθυσμιακό μέγεθος (1981) των ΟΤΑ. Για τους τέσσερις τύπους πληθυσμιακής εξέλιξης επιλέγονται 5 τάξεις πληθυσμιακού μεγέθους (Προβλ. σχ. 2):

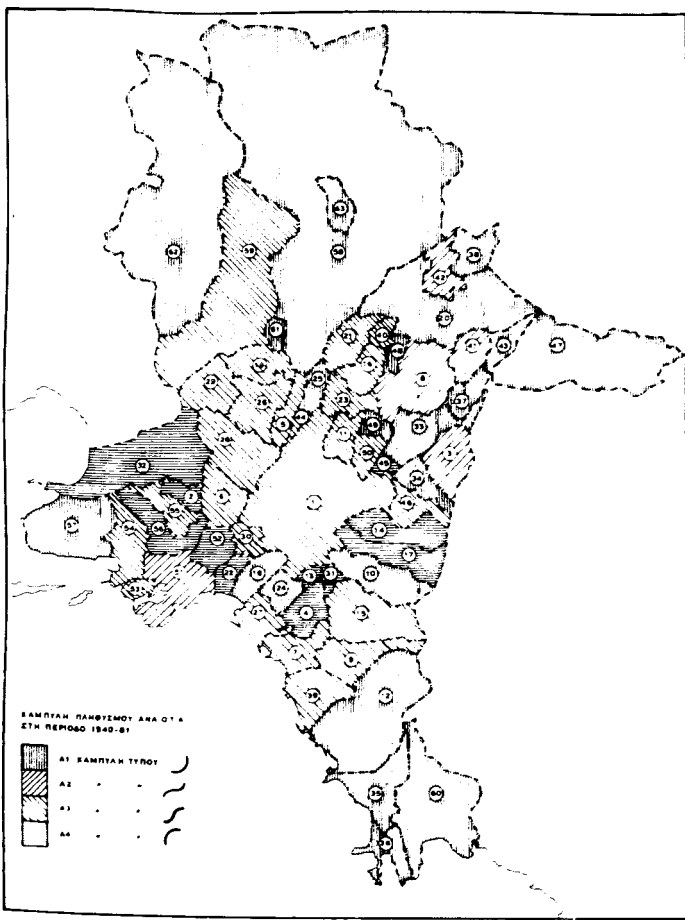

Μέχρι 2.499 κάτοικοι
Από 2.500- 4.999 κάτοικοι
Από 5.000- 9.999 κάτοικοι
Από 10.000-19.999 κάτοικοι
Άνω των 20.000 κάτοικοι

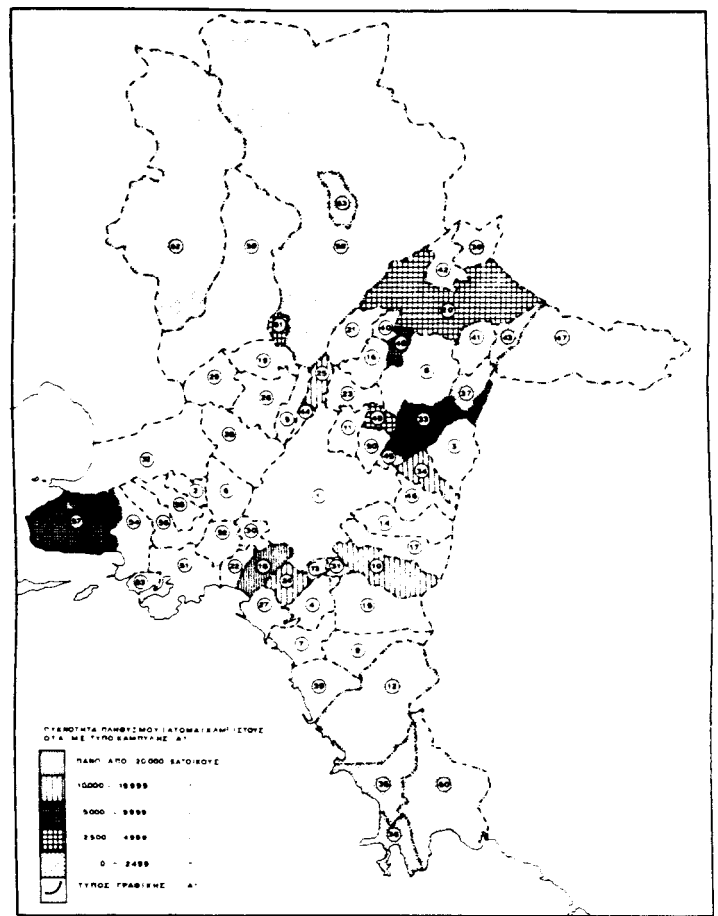

Όπως αναμένεται, οι ΟΤΑ της περιφέρειας συνδυάζουν μικρό συνήθως πληθυσμιακό μέγεθος με καμπύλες πληθυσμιακής εξέλιξης, του τύπου α1, ενώ η τάξη μεγέθους των ΟΤΑ μεγαλώνει καθώς πλησιάζουμε προς τους κεντρικούς ιστορικούς ΟΤΑ. Πράγμα άλλωστε αυτονόητο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η

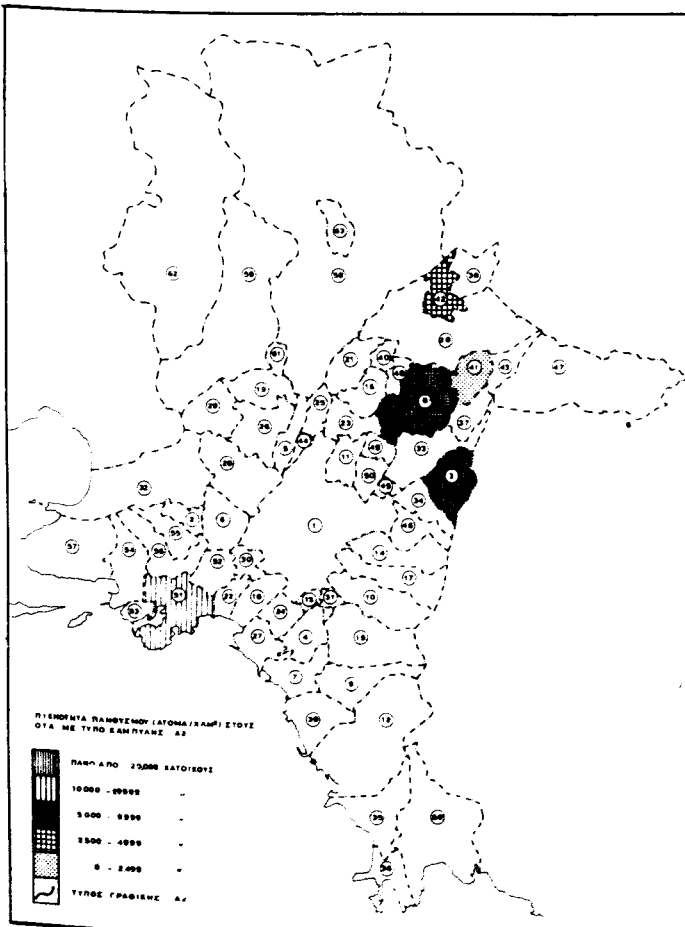
19. Ζ. Δεμαθιάς - Σ. Τσιλένης οπ. παρ. σελ. 54, σελ. 58, 59, σελ. 60-62.

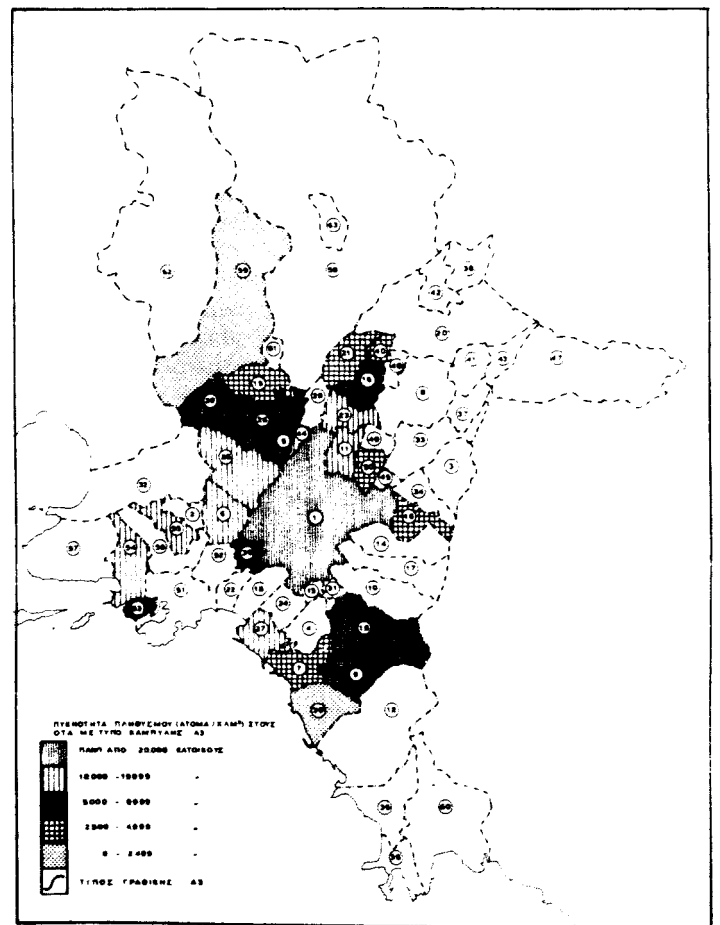
Σχ. 1

Σχ. 2α

Σχ. 26

Σχ. 2γ

σχετική στασιμότητα των δυτικά του Δήμου Αθηναίων μεγάλων Δήμων, ο σχετικός κορεσμός των ανατολικών και νοτιοανατολικών ΟΤΑ στην άμεση περιοχή του Δήμου Αθηναίων και η σχετική πληθυσμιακή έκρηξη των βορειοανατολικών ΟΤΑ.

Αν η πρώτη εξέλιξη θεωρείται αναμενόμενη, η δεύτερη αποτελεί στοιχεία πληθυσμιακών μετατοπίσεων μέσα στο Λεκανοπέδιο.

(γ) Εδώ σε τρία σχήματα διερευνάται ανά δεκαετία η σχέση ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού των ΟΤΑ με την πυκνότητα του πληθυσμού των ΟΤΑ στο τέλος της δεκαετίας. Οι ρυθμοί μεταβολής ομαδοποιούνται σε τέσσερις κατηγορίες (Πρβλ. σχ. 3, 4 & 5):

(1) Υψηλοί	από 8.28 - 25.20
(2) Μέσοι	από 4.14 - 8.27
(3) Χαμηλοί	από 0.01 - 4.13
(4) Αρνητικοί	

Και οι πυκνότητες σε τρεις

Υψηλή	από 16.643 - 24.962 (ατ/χλμ ²)
Μέση	από 8.322 - 16.642 (ατ/χλμ ²)
Χαμηλή	από 0 - 8.321 (ατ/χλμ ²)

Τη δεκαετία 1951-1961 ο Δήμος Αθηναίων και οι ιστορικοί σε άμεση επαφή μαζί του ανατολικοί ΟΤΑ καθώς και οι ΟΤΑ μεταξύ Αθήνας και Πειραιά παρουσιάζουν χαμηλούς ρυθμούς και μέσες πυκνότητες.

Αντίθετα, δυναμικά αυξάνονται τα μεγέθη στους αμέσως μετά τους παραδοσιακούς δήμους ανατολικούς, νοτιοανατολικούς ΟΤΑ και στους δυτικούς ΟΤΑ. Με ελάχιστες εξαιρέσεις οι ΟΤΑ της περιφέρειας διατηρούν τον προαστιακό τους χαρακτήρα.

Τη δεκαετία 1961-1971 φαίνεται να σταθεροποιείται η εξέλιξη στους λεγόμενους μεγάλους ΟΤΑ, που βρίσκονται σε άμεση συνέχεια με τις περιοχές του Δήμου Αθηναίων, ενώ δυναμισμό παρουσιάζουν οι νότιοι και νοτιοανατολικοί ΟΤΑ καθώς και η δεύτερη ζώνη των δυτικών ΟΤΑ.

Οι εξελίξεις στη βορειοανατολική πλευρά αρχίζουν να παρουσιάζουν στοιχεία δυναμισμού χωρίς να γίνονται σημαντικές αλλαγές.

Την τελευταία δεκαετία τέλος, 1971-1981, το σύνολο του κέντρου του Λεκανοπεδίου παρουσιάζει μεσαίες πυκνότητες και χαμηλούς ρυθμούς, καθώς η δυναμική της εξέλιξης μετατοπίζεται στη βορειοανατολική και νοτιοανατολική περιοχή του Λεκανοπεδίου, με εξαίρεση τα Ν. Λιόσια στα βορειοδυτικά. Πρόκειται προφανώς για μετατοπίσεις στην πρώτη περίπτωση μέσα στο Λεκανοπέδιο και για ανάπτυξη που στηρίζεται σε ιδιότυπη οικοδομική δραστηριότητα (αυθαίρετη δόμηση).

(δ) Η σύγκριση τέλος των παραπάνω ομαδοποιήσεων με την ένταξη των διαφόρων περιοχών, με τη γεωγραφική έννοια, στο σχέδιο πόλης, επιτρέπει συμπεράσματα για την έκταση της αυθαίρετης δόμησης και για την υστέρηση που παρουσιάζει η νομική τακτοποίηση σε σχέση με την κοινωνική διαδικασία της ανάπτυξης και επέκταση της πόλης στο λεκανοπέδιο, αν και η όλη διαδικασία δεν επιτρέπει εξέταση σε επίπεδο δήμων, μεταπολεμικά.

Η παρατήρηση όμως αυτή αποτελεί και τον περιορισμό που χαρακτηρίζει την αφηρημένη και σχηματική αυτή προσπάθεια ομαδοποίησης των ΟΤΑ.

Γιατί η πληθυσμιακή αυτή μεταβολή μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί την εν γένει συνισταμένη των κοινωνικών και πληθυσμιακών εξελίξεων, όμως δεν μπορεί να αναλυθεί στο επίπεδο αυτό στις συνιστώσες της ενώ ταυτόχρονα άλλα συγκεκριμένα στοιχεία (γεωγραφία, ειδικό περιορισμοί, συγκρίσεις ασχολήσης, νομικό πλαίσιο κ.λπ.) είναι απαραίτητα για την κατανόηση της αστικής ανάπτυξης.

8. Συμπεράσματα.

1. Ως προς την εξέλιξη των δεδομένων:

α) Ουσιαστικά σ' ότι αφορά πληθυσμιακές εξελίξεις ο πληθυσμός του Λεκανοπεδίου ταυτίζεται με τον πληθυσμό του ΠΣΠ. Ταυτόχρονα παρατηρείται μία ένταση της αύξησης του εκτός του Λεκανοπεδίου πληθυσμού της Αττικής (υπόλοιπο Νομού).

β) Διαφαίνεται μια τάση σταθεροποίησης του πληθυσμού του Λεκανοπεδίου. Ακόμη κι αν αυτή η τάση παραμένει περιορισμένη, ο βέβαιος περιορισμός του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού θα αυξήσει τη σημασία των εσωτερικών, στα πλαίσια του Λεκανοπεδίου, μετακινήσεων των πληθυσμιακών φαινομένων.

γ) Η απασχόληση αποκτά την εξής εικόνα:

— Ο πρωτογενής τομέας περιορίζεται ουσιαστικά σε σημείο ασυμμαντότητας.

— Ο δευτερογενής, παρά τη σημασία του στο σύνολο της χώρας, παρουσιάζει μια τάση μείωσης και ταυτόχρονα μετάθεσής του σε εκτός του Λεκανοπεδίου περιοχές του Νομού Αττικής. Την περίοδο 1971-1981 αυξάνεται το απόλυτο μέγεθος των απασχολούμενων στον τομέα, αλλά μειώνεται η σχετική τους σημασία.

— Η σημασία τέλος των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα αυξάνεται τόσο απόλυτα όσο και σχετικά.

— Για την περίοδο 1981-84 και με βάση στοιχεία από άλλες πηγές, ο πρωτογενής τομέας παραμένει ασήμαντος, καθώς η απόλυτη και η σχετική τιμή της απασχόλησης σε αυτόν μειώνεται.

Ίδια κατεύθυνση ακολουθούν και τα αντίστοιχα μεγέθη για το δευτερογενή τομέα, χωρίς βέβαια να παύει να απασχολείται στο ΠΣΠ το 39,6% και το 36% του συνόλου των απασχολούμενων στον τομέα σε όλη τη χώρα.

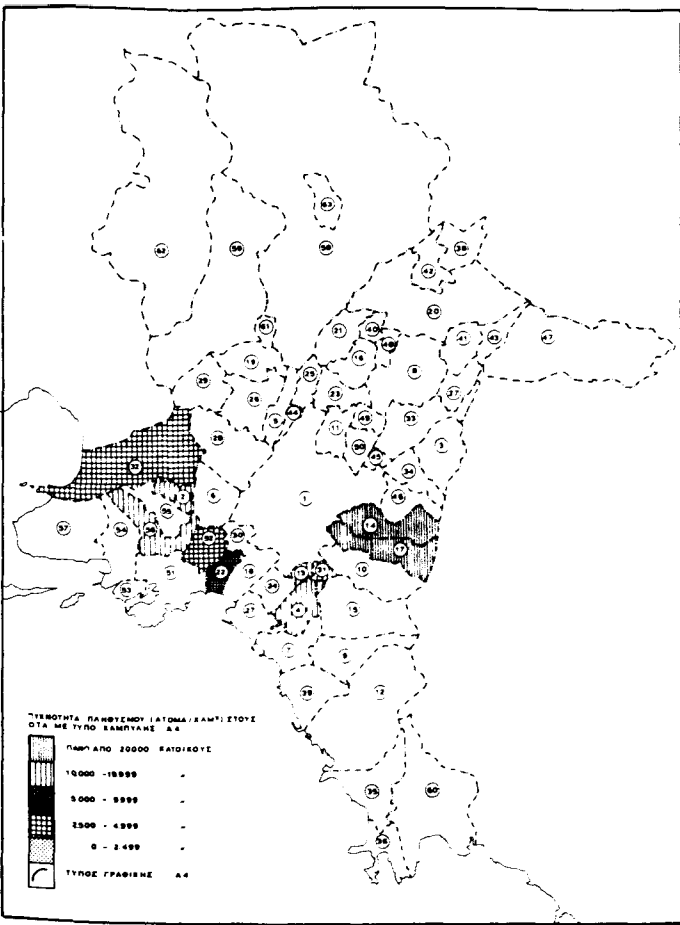
Αντίθετη τέλος κατεύθυνση ακολουθούν η απόλυτη και η σχετική τιμή των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα.

δ) Τα στοιχεία πληθυσμού και απασχόλησης οδηγούν στην ανάγκη προσέγγισής τους σε επίπεδο περισσότερο περιορισμένο από εκείνο του ΠΣΠ και του Λεκανοπεδίου. Οι ΟΤΑ είναι δυνατό να αποτελέσουν τη βάση από την οποία θα μπορούσαν να συγκροτηθούν περισσότερες ενότητες με τη βοήθεια διαφόρων κριτηρίων.

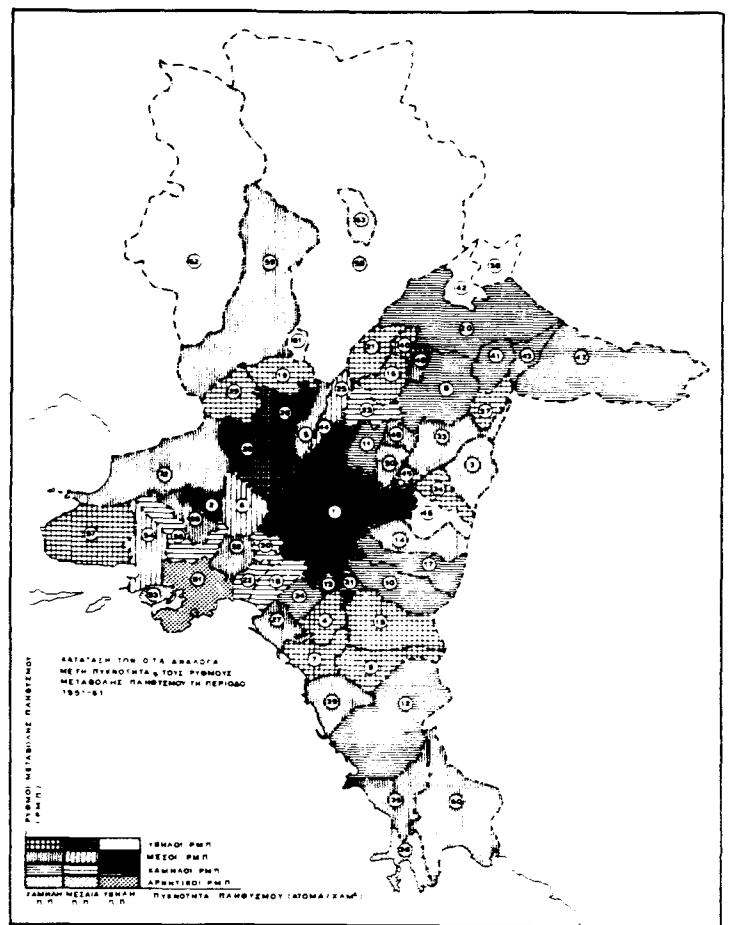
2. Ως προς το σχεδιασμό:

α) Και οι δυο προσπάθειες προσδιορίζουν κανονιστικά τους στόχους τους για διαφορετικό χρονικό ορίζοντα η καθεμιά και οι δυο όμως στα πλαίσια μιας ευρύτερης σχεδιαστικής πολιτικής (που πραγματοποιήθηκε ή πραγματοποιείται με περισσότερη ή λιγότερη επιτυχία ή δεν πραγματοποιείται καθόλου).

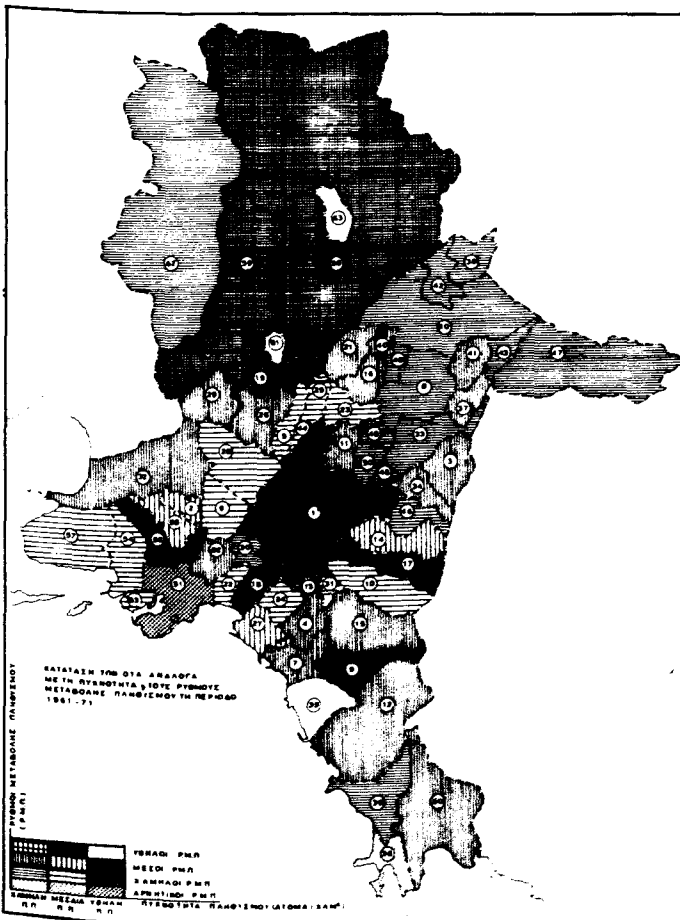

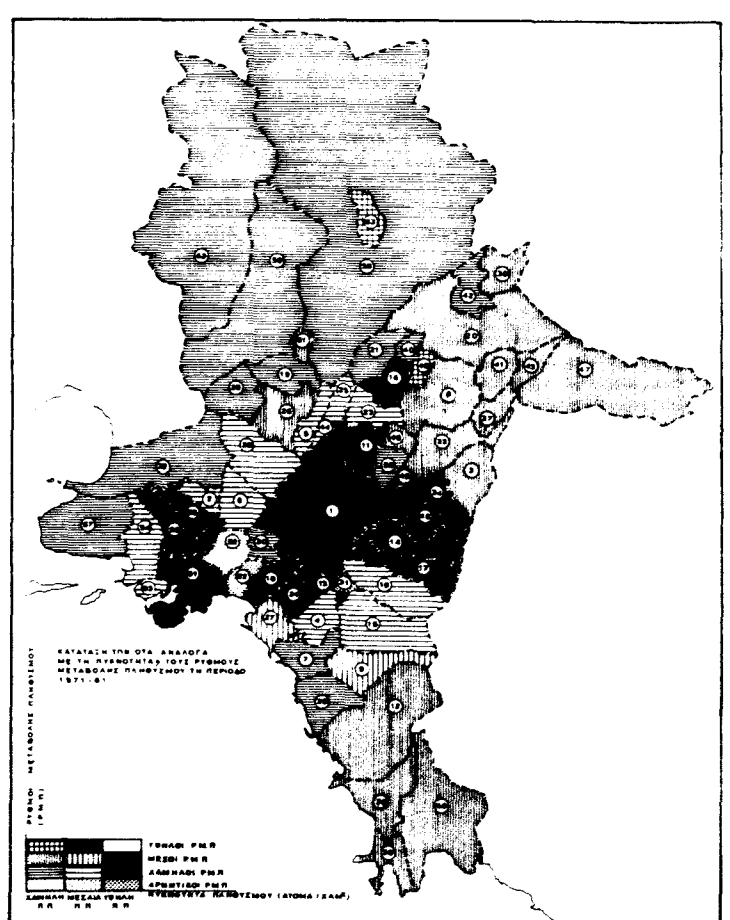
Σχ. 2δ

Σχ. 3

Σχ. 4

Σχ. 5

